

KORUNK AZ „ERDÉLYI GONDOLAT” ÉS AZ „ERDÉLYI LÉLEK”

IRTA: ARADI VIKTOR

(Kolozsvár)

„De voltakép mi az a feudális lélek, az a sötét és titokzatos hatalmaság, amelyen hajótörést szenved minden önzetlen nekiindulás és minden bátor javítani akarás? Ez a feudális lélek letűnt korok továbbélő lelke, mely a hatalom és erőszak régi elveit a modern kor eszközeivel folytatja.” (Jászi Oszkár: *Mult és jövő határán*. Budapest, 1918. p. 238.)

Valamikor, amikor majd a társadalomtudomány alapelvei annyira széleskörű elterjedést fognak nyerni, hogy még a politikusok és a publicisták is kénytelenek lesznek velük megismerkedni, a „néplélek” is ki fog bontakozni abból a misztikus ködből, amelybe ma oly nagy buzgalommal burkolják. Akkor majd tisztán fog állani mindenki előtt az a tény, hogy a történelem folyamatát meghatározó erővonal a széles tömegek vágyakarata. Az az erővonal, amelynek szabad kialakulása ellen a politika boszorkánymesterei az erőszakot alkalmazzák, amelynek lényegét a reakció publicistái hivatásszerűleg hamisítják meg. És akkor majd tisztában lesz mindenki azal is, hogy ennek a természetes erővonalnak és az ellene szegezett erőszaknak összeütközéséből szükségszerűen születnek meg a történelem végzetes tragédiái.

Mindaddig azonban ezek a problémák kívül maradnak a profán érdeklődés körén és főképpen csakis a szociológust foglalkoztatják. A szociológus szempontjából a kérdésnek mindkét része egyenrangú fontosságú. Az erővonal kérdése a realitás kérdése, de ugyanolyan jelentőségű a hamisítás, kérdése is. A boszorkánymesterek álláspontját, hogy „valóság az, ami tudatban jelentkezik”, sohasem szabad figyelmen kívül hagyni. Elvégre az emberiség története ugyancsak mutat példákat arra, hogy az agyrémek ugyanúgy működtek, akár csak a valóságok. Mindaddig, amíg a közvélemény tisztánlátása el nem oszlatja a ködöt, a megtévesztés mint társadalmi tényező fog szerepelni.

Kétségtelen, hogy egy bizonyos erővonal az erdélyi tömegek életében is kialakult és ugyancsak kétségtelen az is, hogy ennek az erővonalnak valódi lényegét óriás erőfeszítéssel hamisítják. Ebben a munkában egymással versengve működnek az újonnan kialakult reakció és a második vonalra visszaszorult reakció emberei. Ennek az utóbbinak erőfeszítései teremtették meg az „erdélyi gondolat” és az „erdélyi lélek” ködös fogalmait, amelyeket hadba vonultatnak azzal a valósággal szemben, amelynek még árnyékát sem képezik.

Ennél a pontnál elébe kell vágnunk a kérdés taglalásának. Az a tény, hogy egy volt uralkodó csoport átveszi a ténylegesen uralkodó csoport szerepét, felhívja figyelmünket a kérdés hátterére. Ez a körülmény arra mutat, hogy ebben az esetben be nem vallott, rejtett célokat követnek. De ugyanebből a körülményekből folyik az is, hogy az ilyen elmélet szükségképpen széteső, ellentmondásokban tobzódó. A rejtett cél az elmélet nap-szamosai előtt csak részben és különböző mértékben ismeretes és ezért kikerülhetetlenek a zavarok, az ellentmondások. Ez a körülmény azonban csak kis mértékben csökkenti az elmélet hatóerejét, míg másoldalról lényegesen megnehezíti a kritikát.

*

Hogy valamely népesség sajátosságait tudományos pontossággal megállapítsuk, ahhoz mindenekelőtt is az szükséges, hogy megismerkedjünk az

illető népesség kialakulásának folyamatával. Áll ez különösen az erdélyi népességre vonatkozólag, amelynek kialakulása lényegesen eltér az általános sablontól. Hogyha pedig ezzel a problémával behatóan foglalkozunk, úgy csakhamar meggyőződhetünk arról, hogy az ellentétek tobzódása lehetetlenné teszi holmi egységes „gondolat”, „lélek” kialakulásának feltételezését. Az erdélyi népesség különböző alkatelemei között máig sem történt meg a kohézió és ezenfelül ez a népesség sem egészében, sem pedig alkatelemeiben nem képes szervesen kapcsolódni a gazdaságföldrajzi adottságokkal. Mindenekelőtt is ez a negatívum jellemzi az erdélyi életet és ezért minden más belémagyarázás nemcsak a lényegét homályosítja el, hanem minden részletében hamis következtetésekre ad alapot. „Erdély... szinte klinikai esete a nyugalmat s belbékét teremteni nem képes oligarchia uralomnak” állapítja meg az a Jászi Oszkár, akinek koncepcióját óvatos fenntartással az „erdélyi gondolat” előfutárja és rokonaként állítják be a gondolat zászlóvivői.¹⁾

De vizsgáljuk meg az előbb említett negatívum kialakulásának folyamatát. A gyökerek felette messzire visszanyúlnak a multba. Erdély legelőször bányakincsekben való gazdagsága következtében lett nevezetessé a történelemben és mégis, a római megszállás utáni évszázadok folyamán Erdély földjén csak pásztorkodó néptörzsek éltek. Már itt találkozunk azzal a súlyos következményű jelenséggel, hogy a népesség és a gazdaságföldrajzi adottságok között hiányzik a természetes harmónia és ez az ellentmondás nem tűnt el többé Erdély életéből. Az azóta lefolyt másfél évezred folyamán csak átmeneti jelenségek törték meg folytonosságát rövid időközökre.

A honfoglaló magyarok hosszú időn át nem szállották meg Erdélyt, hanem megelégedtek azzal, hogy az Alföldre lejtő hegyek oldalán hatalmas torlaszokat, gyepüket építettek és ezeket gondosan őriztették. A gyepük őrzésére ezekre a vidékekre székelyeket telepítettek, akik a hivatásuknak megfelelőleg katonai szervezetekben éltek.²⁾ Ezek a székely szervezetek főképpen nem magyar elemekből rekrutálódtak és a „székely” alatt valójában nem is érthetünk etnikumot, hanem foglalkozást.³⁾ Ezek a székely telepék a szomszédos népességtől izoláltan éltek és csak kis mértékben keveredtek azzal. Abban a mértékben, amelyben az Alföld magyarsága megerősödött, a gyepüket tovább tolták kelet felé és a gyepükkel együtt nyomultak be Erdélybe a székelyek.⁴⁾ Ennek a lassú előrenyomulásnak megmaradt nyomai az erdélyszerte elszórt székely szigeteket. (A Fehér Kőrös, a Maros, az Aranyos völgyeiben, stb.) Az előretörő hullám a keleti határhegységben rekedt meg, de előőrsei átkerültek Moldovába is.

A tizenegyedik és részben a tizenkettedik századbéli Erdély népessége különös képet mutat. Az őslakosság felhuzódott a hegyek közé, míg a behatoló székelység a folyóvölgyekben és az előhegyek között tódult kelet felé. A bányakincsekben dúsz Erdély lakossága még mindig pásztornép és katonanép. Ennek az anomáliának hatásai természetszerűleg érezhetőek voltak és az árpádházi királyok mindent el is követtek, hogy Erdélybe

¹ Lásd: Jászi Oszkár: A nemzeti államok kialakulása és a nemzetiségi kérdés. Más oldalról: Szentimrei Jenő: Ama bizonyos erdélyi gondolat. Erd. Helikon, 1929. 1. szám.

² Dr. Karácsonyi János: A honfoglalás és Erdély, Budapest, 1896.

³ Dr. Györffy István: A feketekőrösvölgyi magyarság települése. Budapest, 1914.

⁴ Tagányi Károly: Gyepü és gyepü-elv. Magyar Nyelv, 1914.

bányászkodó népeiséget telepítsenek. De német-szász tömegek települtek az ország más vidékeire is és csakhamar nagy szerephez jutottak az ország gazdasági életében. Ezeknek a telepítéseknek hatása alatt Erdély képe rohamosan megváltozott. A földművelés meghonosult és fellendült. Megindult az ipari termelés és azzal karöltve a kereskedelem is. A római uralom ideje óta parlagon heverő bányákat újra üzembe helyezték, az újonnan felfedezett bányák egész sorát vették művelés alá és ezekkel kapcsolatban a feldolgozó telepek, az olvasztók, a hámorok egész sora épült. Valóban csodálatos gyorsasággal virágzó városok alakultak az elhagyott vadonokban. A fellendülő kereskedelem kinyújtotta csápjait a Balkán felé. A három különböző etnikumú népesség között egyre szorosabb kapcsolatok keletkeztek.

Felmerül most már az a kérdés, hogy hogyan került a magyar elem Erdélybe? „A magyar... par excellence, keveréknép, – írja Vámbéry,¹⁾ – és pedig olyan keveréknép, hogy hozzá hasonlót nehezen lehetne találni az etnográfia mezején, abból az egyszerű okból, mert történeti fejlődése Ázsia és Európa határán ment végbe, – azon a ponton, amelyen a népvándorlás idejében különféle népelemek kavarogtak, mielőtt nyugodt letelepedéshez láthattak volna”. Ugyanez áll az erdélyi magyarság kialakulására nézve is. Kétségtelen, hogy Erdély elfoglalásával kapcsolatban kisszámú magyar kiváltságosok is jöttek ide, de ugyanilyen kétségtelen tény az is, hogy az erdélyi magyar nemesség módfelett megduzzadt az idegen elemek csatlakozása s beolvadása következtében. Azok, akiknek sikerült kiszakítaniuk magukat a tömegből és elvegyülni a privilégiumokkal bíró nemesség közé, azok igyekeztek úgy külsőleg, mint belsőleg mennél tökéletesebben átalakulni, alkalmazkodni, míg a széles tömegek rohamosan sülyedtek, a jobbágyság felé. „Uj korszakba lépett Európa és vele nemzetünk: a lovagkor férfias eszméi lépnek előtérbe”, – írja erről a korszakról Kövári László,²⁾ – „Az elfoglalt földet nem nézik többé a királyok sajátjának, az egyes birtokos családok az 1267-iki engedmény alapján jogokat kezdenek hozzá formálni. A családfők nem oly alázas hűbérnokok többé, hanem született csapatvezéreknek, földesuraknak kezdik magukat tekinteni... A nép... jobbággyá lett... A vajdák közül néhányan fejedelemnek címeztetik magukat... korlátlan kiskirályok, ők voltak a polgári és katonai kormány főnökei, tartományi gyűlést hirdethettek, bizonyos határok között jószágokat adományozhattak. Ha gyenge volt a király, a vajda felemelte fejét s csak mosolyogta a király fenyegetéseit, miként többek között Loránt vajda, 1282–96 között. Ezért írta Báthori István, a kenyérmezei hős vajda, Mátyás király halálával a székelyeknek, mikép ilyen király többé nem kell, hanem olyan, kinek üstökét mindig markunkba tarthassuk”.

Emeljük ki még egyszer: Erdély lakossága évszázadokon át nem teremtette meg a szerves kapcsolatot a gazdaságföldrajzi adottságokkal. Amikor pedig végre idegen népelemek betelepítése által megteremtődött ez a kapcsolat, megindult a kiméretlen harc a hatalomért, a hegemoniáért. Ez a harc pedig mindenki harca volt mindenki ellen. A székelyek, a szászok; a románok, a magyarok egymás, az erdélyi püspök, a vajda a magyar király ellen... De természetesen a legsúlyosabban a széles román nép-

¹ Vámbéry Ármin: A magyarság bölcsőjénél, Budapest, 1914.

² Kövári László: Erdély történelme. Pest, 1859.

tömegek érezték meg ennek a harcnak következményeit. Egy 1377-iki oklevélben a jobbágyság és a románság mint egyenértékű fogalmak szerepelnek.¹⁾ Zsigmond király a karánsebesi, hátszegi és orsovai minoritákhoz írt levélben kiemeli, hogy se nemes ember, se pedig kenéz ne merjen román pópát tartani, mert az illetők elveszítik birtokaikat. Ugyancsak megtiltja a katolikusok és az ortodoxok közötti házasságkötést is.²⁾ 1434-ben a székelyek grófja, Jaks Mihály bíztatja a brassóiakat, hogy írtsák ki a fogarasi románokat, mindössze a fogoly nőknek és gyermekeknek kegyelmezzenek.³⁾ A partikuláris érdekek fantasztikus szövevénye ebben az időben Erdély és a hegemoniáért folyó kiméletlen harc természetesen ki kellett hogy váltsa a tragikus 1437-iki parasztlázadást, amelynek következménye az „erdélyi gondolat” első inkarnációja, a három nemzet uniója. Az „erdélyi gondolat” propagálói mélységes cinizmussal és sok felületességgel „a wilsoni pontok magasságában szárnyaló” tényről beszélnek. Tény az, hogy a wilsoni pontok sem szárnyalnak magasabban; mint a tordai országgyűlés pontozatai, tény az is, hogy mindkét esetben ravasz csalással állunk szemben, de ez a hasonlóság mindössze mint szegénységi bizonyítvány szerepelhet, nem pedig mint az unió dicsérete.

Az árpádházbeli és a vegeyházbeli királyok alatt alakult ki Erdély társadalmi tagozódása. Erőszakkal, ravasz fondorlatokkal, okmányhamisítások révén kifogatják a gyengébbeket jogaikból, megfojtották a gazdasági fejlődés lehetőségeit és a romok fölött kiemelkedik a három privilegizált nemzet privilegizált osztálya. Lelki közösségük a közös konc, az összekötő kapocs a közös veszedelem, amely az elkeseredett, kijátszott tömegek oldaláról fenyegeti őket.

Túlságosan távolra vezetne, hogyha itt kitérnénk az Approbatára és a Compillatára. Ezek a törvénygyűjtemények prototípusai a kisebbségelleni törvényalkotásnak, a nemzetiségi elnyomatásnak és ezeket kiegészítik egyes szász városok statutumai. De viszont minden részében téves a román történészek álláspontja is, amely szerint a nemzeti eszme mint elsőrangú mozgatóerő szerepelt volna Erdély történetében. Távolról sem. A nemzeti eszmének mindössze a nemzeti privilégiumokkal kapcsolatban volt jelentősége. Hogyha közelebbről vizsgáljuk meg az erdélyi realitást, úgy azt találjuk, hogy a nemzeti eszme még mint frázis is alig szerepelt és mindössze későbbi belémagyarzásnak köszöni létét. A kenyérmezei hős Báthory István kijelenti, hogy „Jobb, ha az egész Székelyföldön bűdös dögök hevernek, minthogy székelyek lakjanak rajta”.⁴⁾ Másoldalról a román nemzeti hős. Mihály vajda székely fegyveresekre támaszkodott a „nemzeti fejedelem”-mel szemben. „A székelyek nélkül soha be nem tehetné volna lábát erdélyi földre, soha hódító gondolatok agyán át nem villanhattak volna. Seregének színejava-magva, különösen a lovasság csupa székely volt, kik mellett ezernyi számmal szolgáltak magyar hajduk, fogadott zsoldosok zászlói alatt. Mihály magyar hadakkal tört Erdély ellen s ottani háborúja inkább magyar polgárháború, mint román hódító hadjárat. A magyar néptömegek harcoltak a gyűlölt Báthoryak és kegyetlen elnyomóik: a nemes urak ellen”.⁵⁾ Ugyanakkor a győzelem hatása alatt a magyar urak termé-

¹ Gombos F. A.: Az 1437-ik évi parasztlázadás története. Kolozsvár, 1898.

² Hunfalvy: Az oláhok története. I.

³ Fejér: Codex Diplomaticus, XI. 132.

⁴ Acsády: A magyar birodalom története. Budapest, 1903. II. pg. 19.

⁵ Ugyanott, pg. 547.

szetszerűleg a román Mihály vajda mellé állottak, de viszont amikor Báthory lengyel rokonai kiverték a hódítót, az erdélyi magyar urak úgy eltűntek, „mint a patkányok a sülyedő hajóról” és a Szatmáron tartózkodó, addig gyűlölt német Bástát hívták segítségül. És ugyanez a magyar nemesség „midőn a királlyal új összeütközésre került, a hatalmat, amelyet Bástától nyert, irgalmatlanul használta fel a bosszúállásra. Ő is száműzte Erdélyből Bocskay Istvánt s lefoglalta vagyonát, hogy megosztózzék rajta”.¹⁾ Ugyanakkor Csáky István, aki Rudolf császártól hercegi rangot, hercegi birtokokat kapott, az erdélyi kormányzóságot kérte jótévőjétől, és amikor ezt nem kapta meg, a Moldovában tartózkodó Báthory Zsigmondal paktált össze és annak ajánlotta fel a fejedelemséget. És miközben az erdélyi rendek egy küldöttsége Prágában Miksa herceggel alkudozik, hogy azt ültessék az erdélyi trónra, ugyanazok az erdélyi rendek Báthory Zsigmondot választják fejedelemnek, fegyvertársukat, Bástát pedig elfogják és meg akarják vesztegetni...²⁾

A példák tömkelege kimeríthetetlen és hogy mégis folytatjuk a felsorolást, annak az az oka, hogy reá akarunk mutatni ennek a teljesen légből kapott, szajkómódra ismételtetett állításnak abszurd és tarthatatlan voltára. Báthory Gábort, Szeben kirablóját és polgárnői megbecstelenítőjét Raduj román vajda magyar lovasság segítségével győzi le.³⁾ Az „erdélyi gondolat” különben olykor extenzív is lett, – így például II. Rákóczi György ajánlatot tett a gyűlölt Wesselényi Ferenc nádornak, hogy kössenek szövetséget a két országban lévő „nyugtalan elemek” megbabolásására.⁴⁾ Bethlen Gábor magánjogi alkudozásaira, Rédei, Barcsai, Kemény és a Rákocziak balkáni politikájának taglalására lehetetlenség ezen alkalommal kiterjeszkedni, bár mindezek rikító világosságot vetnek a problémára.

A felsorolás teljessége kedvéért reá kell mutatnunk még két körülményre, amelyek szintén hozzájárultak az erdélyi partikuláris érdekek kialakulásához, és megakadályozták az egységes közszellem kialakulását. Helyesebben tovább elaprózták azt, ami máris el volt aprózva. Ez a határőrvidékek megteremtése és a görög-katolikus únió. Ugyancsak a tarka színpompá egyik színfoltja a magyar és a csángó telepítések is.

És a kaleidoszkopszerű képpel szemben csodálkozva kérdezzük: hihet-e valaki komolyan abban, hogy e tarka alapzat fölött egy egységes gondolat összefoghatta volna az ellentétes érdekeket? Amennyiben „erdélyi gondolat” létezne, csodaként kellene elkönyvelni.

*

A társadalmi fejlődés folyamán lépten-nyomon találkozunk eszmékkel, amelyek statikai jelentősége rendkívül nagy. Ezeket az eszméket az jellemzi, hogy mindenben alkalmazkodnak az illető kor reális adottságaihoz és különösen hatalmi adottságaihoz. Még képviselőiknek, híveiknek összetétele is tükörképe a, társadalmi osztálytagozódásnak, hierarchiának. Valóságos mikrokozmoszt alkotnak. Ilyen eszme az „erdélyi gondolat” című is. Táborából nem hiányoznak a fejedelmi sarj, a főnemesség; a nemesség, a papság, a szízmalapítók, az üzerek, a plebs, a házizsidó. Az ilyen ala-

¹ Acsády: A magyar birodalom története.

² Ugyanott.

³ Angyal Dávid: Magyarország története II. Mátyástól III. Ferdinánd haláláig. A Szilágyi-féle történetben. VI.

⁴ Acsády: Magyarország története I. Lipót és I. József alatt. A Szilágyi-féle történetben. VII.

kulat az adott időben, keretben és az adott közszellem mellett megdönthetetlen erejű, mert hiszen együtt él és együtt bukik a közülettel, amelynek kóros képét hűségesen felveszi. Viszont ugyanebből a sajátosságából folyik az is, hogy dinamikus ereje nulla, vagyis hogy csak mint társadalmi kórtünet szerepel, nem pedig mint társadalmi tényező. Ennek következtében fölösleges erőpazarlás volna ellene harcolni és csakis azért foglalkozunk vele, hogy rajta keresztül korunk kórrajzához gyűjtsünk adatokat.

Hogyan határozzák meg hívei és hirdetői az „erdélyi gondolat” lényegét? „Lényegében... nem egyéb, mint Európa keleti szögén a nemzeti heterogenitások összehangolása és békés, közös kormányzására irányuló törekvés...¹⁾ Mások még a multba is visszavetítik az „eszmet” és korrigálják a történelmi tényeket, amelyek lényegesen más képet mutatnak. „A régi Erdély idejében akként jelentkezett tehát az „erdélyi gondolat”, hogy az erdélyi népek és felekezetek közötti ellentétet nem lehet erőszakos fegyverekkel megoldani, hanem megegyezéses békét kell teremteni.”²⁾ Seholy Erdély történetében nyomát sem találjuk ennek a törekvésnek, de itt hirtelen csoda történik: Jászi Oszkár szelleme jelenik meg a színtéren. Jászi Oszkár mint az „erdélyi gondolat” különös, különös bajnoka van beállítva. Kisérteties alakjához háttérnek oda van vetve egy epizód és egy megjegyzés. Az epizód: a kolozsvári munkáspör tárgyalásakor az egyik román egyetemi tanár elpanaszolta, hogy Jászi könyvei még a román körökben is elterjedtek. Vagyis az „erdélyi gondolat” még Jászi-féle megfogalmazásában is aggasztó jelenségként áll a román közvélemény előtt. A másik megjegyzés viszont azt mutatja, hogy milyen mély gyökerei voltak és vannak ennek a Jászi-féle „erdélyi gondolat”-nak az erdélyi magyarság körében. „A magyar középosztály pedig, melynek szemében a Királyhágón átszivárgott jelszavakkal szemben Jászi nevét veres posztó lett volna lobogtatni...³⁾

Furcsán megfogalmazott tételek furcsa beállításban, – szinte kirí a mondatok mögül: „szükségünk van egy ilyen elméletre, tehát megteremtettük a tényekkel dacolva is”. Csakhogy olyan furcsa korszakban élünk, amikor minden elmélet mestereitől megkivánják, hogy állításaikat tudományos formában is igazolják és az „erdélyi gondolat” megteremtői bizonyítanak is, mégpedig a misztika konok életű „tudományos” módszereivel. De itt adjuk át a szót a hivatottaknak. „Az ellenfelek élénk pergőtüze eléggé bizonyítja, hogy az erdélyi génius: van. Eleven élet, életalakító szellemi realitás. Istent is csak azért lehet tagadni, mert van. Ami nincs, ami nem jelentkezik, valahogyan, arról nem beszélnek. S ami jelentkező élmény, az van. A valóság alaptörvénye ez.”⁴⁾ Ebben a neognosztikus állításban össze van sűrítve mindaz, amit az „erdélyi gondolat”-ról mondani akarunk. Az erdélyi gondolat létezik, mégpedig létezik az olyan agyakban, mint amilyenek szüleménye az idézett gondolatfejtés. És mert „tudományos” alapzata szemelláthatóan felette gyenge, a religió terére igyeksenek átmenteni. Reményik Sándor megállapítja, hogy az „erdélyi gondolat” „keresztény és modern” gondolat. Kádár Imre kiegészíti azzal, hogy „krisztusi”, és ezen az alapon megindul a szektaalakítás, az egyházalakítás. Minthogy pedig az egyháznak militánsnak kell lennie, már a következő

¹ Szentimrei Jenő: Ama bizonyos erdélyi gondolat, Erdélyi Helikon, 1929. 1. sz.

² Kádár Imre: Az erdélyi gondolat és ellenfelei Erdélyi Helikon, 1929, 3. sz.

³ Szentimrei idézett cikkében.

⁴ Kádár Imre: Az erdélyi gondolat és ellenfelei Erdélyi Helikon, 1929, 3. szám.

KORUNK

sorokban kirobban a harc. „Szemben korunk áltudományos, valójában babonás világnézetével, amely az embert, a végtelenség és örökkévalóság tudóját, holmi nyomorult, véges majomhatványnak, vagy legfeljebb ködös lélekfantómának látja, a krisztusi gondolat legfőbb méltóságnak, a végtelenség és örökkévalóság eleven életének tartja az embert. S mennél jobban igazolódik be napnál világosabban, hogy a régi világnézet: az intelligens kukac világnézete képtelen az emberiség nemzeti és szociális problémáinak bármiféle megoldására, annál inkább dereng a krisztusi világosság, amely most már a kor modern nyelvén hirdeti: elsősorban erkölcsi valóság az ember!... Nemes, tradicionális erdélyi kedély az, mely ilyennek sejtí az embert, dacára a világnézetben szigorral megfogalmazott tudománytalan ellentmondásnak”. De a vallássá való magasztosodással még korántsem zárul be a furcsa kör. Az elmélet kovácsai jól tudják, hogy van az „erdélyi gondolatnak” a sok között egy felette sebezhető sarka, a románkérdés. Amíg ennek lényegét el nem kenik, addig még a hitvitázók lendülete sem éri el a kívánt hatást. Elvégre azzal még a legtudatlanabb olvasó is tisztában van, hogy a három nemzet úniója a románság ellen irányult, hogy évszázadokon át elkeseredett harc folyt ellene, amelyet gyakran a bécsi udvar volt kénytelen emberibb keretek közé szorítani és az ellentétek olyan kiegyenlíthetetlenek voltak, hogy még 1848-ban is a két nép egymás ellen vívta véres szabadságharcát. Még az óromániai emigránsok is hiába igyekeztek egy közös cél érdekében kibékíteni a fegyveresen szembenálló feleket. Azután meg az utóbbi évtizedek emlékei is élnek még... Mindezeket a halálos akadályokat úgy igyekeztek kikerülni, hogy udvarias bókkal a románokat is részeseivé teszik az „erdélyi gondolat”-nak. A regényíró Liviu Rebreanu valahol mellékesen megjegyzi, hogy „az erdélyi író sokkal inkább apostolságnak tartja munkáját, mint más földek írói”. Nosza kapnak az alkalmon és beinvítájk szektájukba a románokat is. Elvégre a románok között is dívik egy bizonyos transzilván szeparatizmus, azt nagyon könnyen át lehet keresztelni „erdélyi gondolat”-á és akkor otthon is volnánk. Mert a kérdés súlypontja itt rejlik. Az „erdélyi lélek” magyar vonatkozásban neognosztikus játék, de már magyar-román vonatkozásban hatalmi terv. Politikum. És itt figyeljük csak meg, hogy mit is rejtegetnek a kusza sorok. Elvégre amennyiben a politikum szempontjából jól van megfogalmazva a kérdés, a részletek szépséghibái eltörpülnek. Minden a cél szempontjából mérlegendő.

Ahogy már előbb megjegyeztük, a szekta militáns. Felveszi a harcot minden vonalon, „a szenvedelmes fajvédőtől az ortodox túlszociálistáig.” Ebben a harci készségben rejlik felkinálkozása. Az „erdélyi gondolat”-ban összefogott magyarság és románság pedig együttesen fog harcolni minden destrukció ellen, jöjjön az akár a „végig nem gondolt jobboldali álnacionálizmus”, akár pedig a „felületes szélsőbali álprogresszió” részéről. A hadiköltségeket illetőleg „a fejlődés világosan mutat odáig, ahol minden erdélyi nemzet, felekezet, népárnyalat lemond a hatalmaskodásról a többiek felett...” Hiszen az „erdélyi gondolat” szerint „megoldás ... csak az lehet, amelyben egyik nemzet sem uralkodik a többi felett”. Világos, hogy az ilyen paktum keresztülvihetetlen. Az uralkodásról egyetlen nemzet sem mond le kényszerítő okok nélkül, de alkura kitűnő platform ez is. És hogy az alkudozás komolyan megy, arra nézve felvilágosítást nyújtanak az igé-

reték, amelyek a sorok között meglapulnak, „önfeláldozó és egyben bölcs gyakorlati munka vághat egybe az erdélyi gondolattal, méltóság kifelé, szabadság befelé, egyfelől tökéletes békekészség, másfelől teljes eszmei harckészség, olyan erkölcsi önfegyelem és heroizmus, mely hidat teremtene elsősorban Erdély népei, másodsorban Európa Keletének népei között, létrehozva a kulturák szabad cseréjét, kölcsönös tiszteletét: a béke biztos zálogát”. 1929-ben, a rettenetes gazdasági válság évében, amikor az általános pangás és leépítés közepette az egész országban kizárólag csakis arra van pénz, hogy a csendben épülő kudzsiri fegyvergyárat üzembe helyezték, az ilyen ígéret feltétlenül csábító kell, hogy legyen. És hogy az ígéretet komolyan teszik, annak bizonyítékát is találjuk alig néhány sorral lejjebb.¹⁾ A cikkíró, miután aláhúzottan kihangsúlyozta az osztályfelettséget, a kulturák kölcsönös tiszteletét, – „mint a béke zálogát”, – váratlanul „elintézi” a Marxizmust, amelynek „nem lehet magasabb-eszménye, mint a hatalom mielőbbi birtokbavétele”. Ezt a különös elintézést ismerjük már bizonyos hivatalos fórum frazeológiájából és ez csak megerősíti feltevésünket, hogy itt vásár készül. Ezt a vásárt szolgálja minden misztika, neognosztika és álcínizmus.

Felvetődik most már a végső kérdés, hogy mit jelent ez az elmélet a gyakorlati megvalósíthatás szempontjából. Megvalósíthatóak-e az általa kitűzött célok? Ebből a szempontból tekintve az elmélet jelentősége erősen összezsugorodik. Azok részére, akikhez irányítva van, meggyőző ereje több mint minimális. Azok ugyancsak tisztában vannak azzal, hogy miben is, áll a hasonlóság a tordai pontok és a wilsoniak között. Mindössze csak arról lehet szó, hogy felhasználják a kis csoport zavartkeltő működését, amely szintén sokban hozzájárulhat ahhoz, hogy elvonja a közérdeklődést a reális problémáktól. És ebben adva van az elmélet érték meghatározása is.

Kétségtelen, hogy ez a furcsa elmélet nem véletlenül született napjainkban, hanem szervesen nőtt ki életünk sajátosságaiból. Az ilyen elméletek természetesen csak olyan időkben és olyan körülmények között születhetnek, amikor „hasznos” a közfigyelmet bármily módon is elterelni a mindennapi élet súlyos problémáiról és amikor a lendületeket le kell vezetni árutakon. Ezért az elmélet jelentősége abban áll, hogy rikító fényt vet a mára, amikor is ilyen narkotikumok szükségesek az „egyének, osztályok és felekezetek” fölötti szélcsend biztosítására.

¹ Lásd Kádár Imre idézett közleményét.